

Левківський М.В. Формування компетентності вчителя / М.В. Левківський // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: Матер. Всеукр. наук-практ. конф. 19 лист. 2005 року. – Ч. 2. – К.: КнМУ, 2005. – С. 163-172.

Михайло Васильович Левківський,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У сучасному соціокультурному просторі України гостро постає проблема формування компетентності особистості щодо виконання індивідами соціальних ролей (виробничих, комерційних, побутових, політичних, науково-освітніх, культурологічних та ін.). Від того, наскільки адекватно, ініціативно працівники здійснюватимуть різноманітні види виробничої діяльності залежить поступальний розвиток економічної, політичної і соціальної сфери, а також загальний розвиток нашої країни у висхідному прогресивному напрямі. Природно, що саме компетентність дозволяє особистості утверджуватися та самореалізуватися, що, у свою чергу, не лише дозволяє досягати певному успіху у професійному вимірі, але й в загальній життєдіяльності. У зв'язку з цим проблема компетентності, зокрема й вчителя, є надто на часі.

Зазначимо, що проблеми методологічної підготовки майбутніх вчителів знайшли своє відображення у роботах В.Андрущенка, І.Беха, І.Зязюна, Н.Ничкало, О.Сухомлинської та ін. Теоретичні засади цього процесу відбиті у працях Л.Артемової, О.Дубасенюк, В.Лазової та ін. Прикладні аспекти підготовки вчителів досліджують В.Кравець, С.Сисоєва, Л.Пуховська та ін. Проте, враховуючи нову соціокультурну ситуацію, надто мало аналізуються особливості компетентності майбутнього вчителя як особистісного феномену та його складників.

При цьому вчені обґрунтовують системний, особистісно-орієнтовний, соціокультурний, цивілізаційний та синергетичний підходи до підготовки

вчителя до його професійного становлення. Визначальним при цьому постає виявлення вектора взаємин між вчителем і учнем з суб'єкт-об'єктного до суб'єкт-суб'єктного.

У сучасній теорії професійної освіти досить чітко утвердились репродуктивний, частково-пошуковий і творчий рівні професійної компетентності вчителя. Під професійною компетентністю ми розуміємо здатність вчителя до проектування, моделювання власної діяльності у системі “людина – людина” для вирішення навчально-виховних задач, що сприяють оптимізації особистісного зростання учня та його здатності до подальшої самореалізації у життєдіяльності.

За даними американської педагогічної психології і педагогічних технологій найвищий рівень компетентності вчителя успішно зміцнюється протягом 4-5 років його професійно-педагогічної діяльності. У вітчизняній теорії професійної освіти домінують протилежні тенденції. Останні розкривають те, що вже на 3-4 курсах ВНЗу у майбутніх вчителів доречно розвивати здатність до творчості. Виходячи із зазначеного вище доцільно констатувати, що значні можливості (резерви) у цьому напрямі має навчально-наукова і пошукова самостійна діяльність майбутніх вчителів. Така, за нашим переконанням, має пов'язуватись із навчально-пізнавальною, науково-пошуковою, різнобічною громадською діяльністю майбутніх вчителів у навчально-виховному процесі ВНЗ та у системі позааудиторної діяльності студентів.

Для успішного керування цією діяльністю варто окреслити хоча б коротко складники компетентності майбутнього вчителя. Прямуючи за І. Бехом й І. Зязюном, до таких варто віднести *ціннісно-орієнтаційний, гностичний, практичний й особистісний* компоненти. Природно, що у реальному процесі ці компоненти чітко взаємодіють, окреслюючи системну цілісну єдність як інтегральне особистісне утворення майбутнього вчителя.

Ціннісно-орієнтаційний компонент дозволяє виявити певну систему загальнолюдських і національних цінностей як складників професійної

культури, що, у свою чергу, дозволяє зміцнювати компетентність майбутнього вчителя. До таких загалом варто віднести самоцінність конкретної людини, її життя, здатність студентів захоплюватися красою, вчинками добродійної діяльності, гуманного ставлення один до одного, розуміння доцільності добротворчої, громадської, розумноперетворювальної діяльності людських спільнот та ін.

Загалом у вітчизняній педагогічній науці природа загальнолюдських цінностей є структурованою (І.Бех, А.Бойко, О.Савченко, О.Сухомлинська та ін.). Для нас особливо важливим у цьому контексті є здатність студентів на основі рефлексії інтеріоризувати загальнолюдські, національні цінності як складники культури. Проте у реальному виховному процесі виявляється суперечність між потребами сучасного освітнього ринку у молодих людях із вміннями адекватно оцінювати себе, власні професійні педагогічні здібності своє особистісне зростання, загальнолюдські якості та відсутністю у багатьох здатності до оцінки власних творчих професійних якостей.

Наше лонгітюдне спостереження за студентами, майбутніми педагогами засвідчує, що чимало з них не в змозі оптимально оцінити власні здібності та своє подальше місце праці. Природно, що чимало з таких – це у минулому випускники сільських шкіл.

Все ж для успішного формування ціннісних орієнтацій важливим є розвиток, передовсім у студентів, позитивної внутрішньої мотивації. Йдеться перш за все про соціальні й особистісні спонукальні чинники. Відомо, що до діяльності спонукають смислоутворюючі мотиви. Не вдаючись до детального аналізу, все ж зазначимо, що розвитку мотивації професійної компетентності не завжди сприяють певні чинники. Зокрема, навчально-пізнавальна діяльність чималого студентського загалу, не поєднується з громадсько-корисною, науковою діяльністю. Наше дослідження довело необхідність поетапного формування відповідної мотивації.

На молодших курсах у студентів важливо розвивати мотиви захоплення навчальною діяльністю, і разом з тим – громадянські почуття, котрі

дозволяють, у свою чергу, зміцнювати свій соціальний статус. На другому та третьому курсах спонукають до діяльності саме ті її види, котрі дозволяють їм розвивати мотиви самовизначення, самоствердження. Саме ці мотиви слугують чинником включення молодих громадян не лише до навчальної, але й до пошукової, творчої діяльності (чимало таких студентів не лише успішно навчаються, але беруть участь у роботі проблемних груп, наукових гуртах за інтересами, готуючись до участі у різноманітних видах олімпіад).

Гностичний компонент професійної компетентності майбутнього вчителя потребує аналізу тих складників, які віддзеркалюють сутність загальнонаукових та професійних знань. Суттєво, що головні з них визначені державним стандартом освіти і засвоюються студентами при вивченні гуманітарних психолого-педагогічних та професійних наук. Проте, демократизація соціальної сфери породжує цілу низку проблем, пов'язаних, перш за все, з формуванням тих вмінь, які визначаються нами як суб'єкт-суб'єктні.

Йдеться про здатність студентів толерантно відстояти свою точку зору, вміння переконати опонента у дискусіях на гостру тему, а також розвитку тих якостей, які виявляють терплячість, співчуття, взаємодопомогу та ін. Отже, виникає потреба у розвитку практичного компонента. Він передбачає формування суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних вмінь. Природно, що вищезазвані вміння формуються у навчально-пізнавальній, громадсько-корисній, науково-пошуковій та інших видах діяльності.

Зокрема, чимале поле діяльності, особливо у північних районах Житомирщини лежить у сфері дії студентських наукових груп краєзнавчого спрямування. Йдеться про збереження історичної пам'яті про життя і діяльність людей у селах, котрі відселені у чисті зони України. Серед поліщуків у цих селах було чимало талановитих людей, які володіли промислами та ремеслами. Тому члени науково-пошукових груп, як засвідчує наш досвід, складають "Карти промислів і ремесел", "Карти старожитностей, звичаїв і традицій", виявляють самобутніх неординарних особистостей, які народилися у цих

місцевостях, для наступних поколінь.

У цьому зв'язку варто відзначити, що за своєю сукупністю коротко названі напрями досліджень студентів у Північному регіоні України можна кваліфікувати як історико-педагогічне краєзнавство. Під останнім ми розуміємо сукупність національного регіонального, народного й науково-педагогічного досвіду, спрямованого на морально-духовний розвиток студентів і підготовки їх до життєтворчості й життєдіяльності (зазначимо, що розвиток історико-педагогічного краєзнавства як суспільно-культурницького явища не є випадковим. В Україні з 1990 року діє Всеукраїнське товариство краєзнавців; голова – академік НАН України П.Тронько; видається відповідний журнал, а також створені регіональні відділення. Про необхідність виділення історико-педагогічного краєзнавства в Україні як складової історико-педагогічної науки можна стверджувати ще й тому, що за останнє десятиліття у загальному краєзнавстві чітко виокремилися такі його напрями: літературне, географічне, культурологічне, історичне, етнологічне).

Зазначимо, що передумовою пошуків є й те, що всі дореволюційні архіви Волинської губернії зберігаються у Житомирі. Між іншим, до загальної скарбниці історії педагогіки України (у напрямку історико-педагогічного краєзнавства) з нашого краю можна віднести чимало яскравих матеріалів з освіти, просвітництва, виховання, а також чимало яскравих постатей, котрі народилися й працювали у нашому краї.

Цей напрям передовсім враховує на онтологічному й методологічному рівнях принципи, які вже утвердилися в історико-педагогічній науці (науковості, системності, історизму, логічного взаємозв'язку, культуровідповідності) [1, с. 4]. На наш погляд, до таких варто віднести й принцип регіональності. Загалом врахування означених принципів вченими-дослідниками і претендентами в історико-педагогічну науку студентами-старшокурсниками полягає у тому, щоб об'єктивно аналізувати історико-освітні процеси, виявляти при цьому суттєві протиріччя становлення і розвитку цих явищ, а також показувати етапи цих складних процесів і, шляхом

теоретичного аналізу й узагальнення, окреслювати певні тенденції. Все це дозволить отримати цілісне історико-педагогічне знання про той чи інший регіон нашої України, зокрема й про наш край.

Для формування проєктивних вмінь та вмінь наукового аналізу як складників практичного компонента компетентності майбутніх вчителів студенти оволодівають сучасними прийомами самостійного опрацювання навчально-наукової літератури, уміннями індивідуально-творчого обов'язкового опрацювання джерел видатних представників світової і вітчизняної педагогіки. Уміння аналізу, порівняння, зіставлення та вмінь екстраполяції ідей класиків педагогіки на наше сьогодення формують у студентів у процесі проведення семінару-практикуму із зазначеного вище курсу. Поглибленню частково-пошукових, дослідницьких вмінь студентів сприяють такі види діяльності як написання рефератів, виконання завдань з підготовки творчих ускладнених робіт, продумування відповідей до проблемних завдань, завдань з педагогічного діалогу (полілогу), тестового оцінювання різноманітних видів діяльності.

Особливо, серед нових технологій варто виділити формування вмінь моделювання, прогнозування, творчих вмінь (які в теорії В.Станіславського кваліфікуються як здатність до вільного перевтілення). Саме такі, за нашим переконанням, доцільно формувати, використовуючи методи синектики і маєвтики, зокрема, спираючись передовсім на творчі здобутки В. да Фельтре, Я.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, Л.Толстого, К.Ушинського, В.Сухомлинського. Саме ці класики педагогіки виділяють головну особливість навчальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і дітей у природі: здатності до сприймання останньої, передовсім, на емоційному рівні шляхом переживання (у такий спосіб всі природні об'єкти сприймаються і переживаються дітьми як живі).

Особистісний компонент компетентності передбачає розуміння і виявлення кожним студентом власної неповторності, унікальності, власної відповідальності за своє професійне зростання та подальшу самореалізацію як вчителя-вихователя, як представника "малої батьківщини". Особистісний

компонент пов'язаний з глибоким розумінням студентами власних потенційних, різнобічних особистісних і професійних можливостей з метою їх подальшого розвитку та корекції. Природно, що у цьому напрямку навчально-виховної галузі у вузі ще надто багато прогалин.

Загалом коротко проаналізовані компоненти компетентності в своїй сукупності віддзеркалюють сутність самого поняття.

Природно, що їх формування у реальному навчально-виховному процесі вузу має свої суперечності, складнощі, засоби, форми, зв'язки. Все це потребує подальших експериментальних підтверджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. - У 2-х т. - Т.1 - 320 с.
2. Левківський М.В. Історія педагогіки. 2-е вид. доп - К.: Центр. навч.л-ри, 2005.- 370 с.